

DE BEVRIJDINGSZEGELS ALBERT I MET HELM

UITGIFTE 1919-1920

BELGIË 165 – 178

Deel 1

RUDY DE VOS, 2006

Een samenvatting van de studies vanuit de Studiekring Koning met Helm (SKH) en de Koninklijke Filatelistische Klub van Leuven (KFKL) – 1996-2006.

1. Voorwoord.

Op 16 september 1995 werd te Leuven de stichtingsvergadering van de SKH * in het vergaderlokaal van café Sport te Leuven gehouden. Vandaag en dit sinds begin 2000 is de studiekring een deel van de KFKL **. In deze honderdjarige vereniging met brede filatelistische interesse voor én studiewerk op de Belgische uitgaven van postzegels met een koninklijke beeltenis kreeg de SKH de nieuwe naam “Studiekring Albert I”. Gedurende de laatste 6 jaar werden in 24 tijdschriften regelmatig studies en berichten met onderwerp “postzegels Albert I” gepubliceerd. Over de bevrijdingszegels werd echter een zeer beperkt aantal teksten gebracht, dit in tegenstelling tot de inhoud van de tijdschriftnummers van de eerste vier jaar, waarin uitsluitend aandacht was voor deze zegelreeks.

Deze stap-voor-stap studie leidde tot tal van artikels, waarbij de hogere waarden in de reeks zelden of niet aan bod kwamen. Vandaag zijn er weinig (ex)leden (\pm 50 eind 2000) die over de volledige bundel publicaties van dit millennium beschikken, laat staan over de tijdschriftnummers die sinds 1996 werden uitgegeven.

Nog steeds zijn verschillende leden van de KFKL met deze reeks bezig, zelfs al is het aanbod aan bevrijdingszegels binnen de vereniging sterk verminderd. Buiten deze studiekring zijn er echter genoeg verzamelaars die de kleinere waarden van deze reeks bezitten, zodat een samenvatting van de verkregen kennis voor velen nieuwigheden inhoudt. Elk onderzocht item wordt in wat volgt behandeld en het is logisch om te beginnen met het verhaal over het tot stand komen van deze zegelreeks. Niettegenstaande het feit dat dit jarenlange studiewerk genoeg informatie bevat, zal er af en toe, voor de volledigheid, verwezen worden naar andere beschikbare literatuur of nog niet eerder gepubliceerde bevindingen worden toegevoegd.

2. De ontstaansgeschiedenis.

Een stuk van het verhaal van deze postzegelreeks toont enkele verschillen naargelang de bronnen die werden gebruikt. Uit publicaties die steunen op dossiers die tot voor enige jaren nog in het Postmuseum te Brussel ter inzage waren, begint het verhaal eind 1918. Doch ook hier geven verschillende bronnen een niet gelijklopend “beginscenario” en zorgen enkele onduidelijkheden en hiaten ervoor dat het niet vanzelfsprekend is om het begin van dit verhaal op een onaanvechtbare wijze naar voren te brengen. **(1)(2)**

De Britse literatuur over het onderwerp en de Belgische gebaseerd op Brits onderzoek laat het verhaal in 1917 beginnen met het verzoek van de toenmalige minister J. Renkin van de Belgische Post, Telegrafie en PTT. Hierdoor werd in dat jaar in een schuur aan het front

* Studiekring Koning met Helm.

** Koninklijke Filatelistische Kring van Leuven.

(1) De bevrijdingszegels van 1919 – W. Van Riet – Marcorama 1991.

(2) Emission de la libération dite “Roi casqué” – E. & M. Deneumostier – 1999.

een foto genomen van koning Albert I in veldkledij met helm door de Londense fotograaf R.W. Speaight, die uiteindelijk het voorbeeld was voor de tekening die door J. De Bast in juni 1919 werd gemaakt. (3)(4)

Met een lang, bladzijden vullend verhaal schieten we niets op; in kort bestek worden een aantal aanknopingspunten gegeven, hetgeen met de bijhorende literatuurverwijzingen voldoende moet zijn om een gedetailleerd relaas van de ontstaansgeschiedenis samen te stellen. Koning Albert I, R.W. Speaight, H. Green, Mac Donald, Turbet, Boute, Anto Carte, Henry Cheffer, Jean De Bast, J. Renkin, Neven, P. Pouillet, J.C. Pull en Mechelen, Waterlow, Enschedé en Zonen, alsook de “verzamelaar” zijn de (hoofd)rolspelers in dit verhaal.

Het originele negatief van de foto werd ontdekt door de stichter van de Belgian Stamp Study Circle, Harry Green, in vreemde omstandigheden. Tijdens WO II werden de gebouwen van R.W. Speaight in de New Bond Street te Londen gebombardeerd. Harry Green ging kijken om te zien wat er nog overbleef van het aanwezige materiaal en kon het portret van de Koning uit het puin redden. (4)

Mac Donald die bij het uitbreken van WO I omzeggens alle toestellen voor zegelproductie in de zegeldrukkerij had geïnstalleerd, beloofde midden februari 1919 aan Turbet, directeur van het Zegel, een project in te dienen waarvan het beeld gelijkenis met het portret van de koning waarborgde, doch meer dan 1 maand later had men nog niets ontvangen. In een nota van 25 maart werd gesteld dat de nieuwe machines die zich in de gebouwen te Mechelen bevonden t.g.v. een bombardement waren vernietigd. (2)

In een Franstalige nota van 22 maart 1919 die zich in het dossier van de bevrijdingszegels in het toenmalige Postmuseum bevond, lezen we, vrij vertaald, het volgende: naar aanleiding van een vergadering met de directeur van het Zegel, werd er beslist zich te wenden tot fotograaf Boute te Brussel om een bruikbare verkleining van de foto van de gehelmde koning te bekomen. Immers, zo werd gesteld, zou hij volgens de laatste inlichtingen over het negatief beschikken. (5)

Een ontwerp van kunstenaar Anto Carte uit Bergen met de gehelmde koning in een lauwerkrans werd niet aangenomen. Daarop werd besloten de toen nog vrijwel onbekende Jean De Bast, die werkzaam was in de Zegeldrukkerij te Mechelen, te belasten met het maken van een ontwerp-tekening. Hij kweet zich gewetensvol van die taak en ontving daarvoor een vergoeding van 150 frank. Voor de gravure in staal werd Henri Cheffer uit Parijs aangezocht. (3)

In een brief van het Paleis van 20 mei (N° 3340) aan minister J. Renkin werd gesteld dat de Koning het project om een postzegel uit te geven voor de bevrijding van België

(3) De bevrijdingszegels – een inleidend overzicht – R. Van Rompay – SKH jaargang I – nr. 1 – januari 1996.

(4) Fotograaf Speaight: an ongoing (his)tory – P. Gysemans – SKH jaargang III – nr. 3 – mei 1998.

(5) Uit het dossier van het Postmuseum – SKH jaargang II – nr. 2 – maart 1997.

had goedgekeurd. De bijgevoegde foto werd teruggestuurd. (3)

Uit een interne nota van 23 mei 1919 blijkt dat, op het eerste gezicht, de door Enschedé en Zonen gevraagde prijs voor het drukken van de zegelreeks niet hoger ligt als bij de concurrentie en dat het transport vanuit Nederland goedkoper, gemakkelijker en vlugger zal verlopen dan vanuit Waterlow te Londen. Later blijkt uit een nota aan de Algemeen Directeur dat de factuur van Haarlem 77112 frank lager was dan de kostenraming die Waterlow had gedaan. Er staat: "Dit cijfer is choquerend". (6)

N° 620

POSTERIJEN.

Uitgifte van nieuwe Postwaarden.

De Minister van Spoorwegen, Zeewezen, Posterijen en Telegrafien,

Gezien het koninklijk besluit van 24 December 1870, waarbij de Minister van Openbare Werken (thans van Spoorwegen, Zeewezen, Posterijen en Telegrafien) er toe gemachtigd werd den vorm enz. te bepalen van de correspondentiekaarten (thans postkaarten) en al de andere maatregelen te treffen noodig tot de uitvoering van voormeld besluit;

Gezien artikel 2 van het koninklijk besluit van 9 Juni 1884, waarbij de Minister van Openbare Werken (thans van Spoorwegen, Zeewezen, Posterijen en Telegrafien) er toe gemachtigd werd waarde, kleur en datum van uitgifte te bepalen van de postmerken en - formules tot frankeering;

Herzien ons besluit van 1 Juli 1919, genomen voor de uitvoering van het koninklijk besluit van 30 Juni 1919 betreffende de uitgifte van bijzondere postzegels ten geheugenis van de bevrijding van het grondgebied,

BESLUIT :

ARTIKEL ÉÉN. — Er wordt een beperkt aantal enkele 10 - centiempostkaarten en dubbele 20 - centiempostkaarten (binnenverkeer en dienst met het buitenland) en kaartbrieven met 15- en 25 - centiemzegel uitgegeven, waarop de zegel « Gehelmde Koning », klein formaat, van eene overeenstemmende waarde, ingevoerd bij bovenbedoeld koninklijk besluit van 30 Juni 1919, zal afgedrukt staan

ART. 2. — Deze nieuwe formules zullen terzelfder tijd als die van het tegenwoordig gangbaar type worden verkocht van 1 Juni aanstaande af.

ART. 3. — De 1- en de 2 - centiemzegels van de bevrijding zullen van denzelfden datum af verkocht worden.

De kleur dezer postzegels wordt vastgesteld aldus :

- 1 centiem : bruin;
- 2 centiem : donkerreseda.

Brussel, den 10^{en} Mei 1920.

P. POUILLET.

De Algemeen Directeur, Neven, schrijft in het Bijzonder Bevel nr. 141, gedateerd 9 juli 1919, dat de bevrijdingszegels vanaf 19 juli mogen worden verkocht. Wij citeren: "Gezien de moeilijkheden waarin de handel thans verkeert, kunnen de nieuwe zegels slechts in kleine hoeveelheden aan de administratie worden geleverd. Om deze reden zal de verkoop van de bevrijdingszegels uitsluitend met de 10 centiem zegel beginnen; tot nader bevel met een maximum van vijf exemplaren per klant. De nieuwe postzegels zullen onder de ontvangkantoren worden verdeeld volgens de vermoedelijke behoeften." In hetzelfde bericht wordt er aan de postmeesters gevraagd om geen extra zegels aan te vragen. (6)

Het Ministerieel Besluit van 10 mei 1920 bepaalt de uitgiften van postkaarten (document 1). (5)

Document 1

Uit een brief van 2 juni 1920 opgesteld in Haarlem blijkt dat J.C. Pull, de controleur werkzaam in opdracht van de Belgische Post in de drukkerij Enschedé en Zonen, nog een aantal vellen van de bevrijdingszegels in zijn bureau heeft (document 2). Op 16 juni laat de Belgische postadministratie aan Haarlem weten dat men in de ongeschonden vellen geïnteresseerd is en ze zo spoedig mogelijk wil ontvangen. (2)(7)

JOH. ENSCHEDÉ EN ZONEN
HAARLEM

HAARLEM, le 2 Juin 1920

Telegram-adres: JOHEZ.
A.B.C. Code 5th edition.
Interc. Telefoon N° 99.
AFD. G.D.

No. 423

Geleive Afdeeling en Nummer
in Uw antwoord aan te halen.

SEE DES POSTES
Inde GRI
5-6-1920
N°

Monsieur le Directeur Général des Postes
et Télégraphes

Ministère des Chemins de Fer, Marine, Postes
et Télégraphes
Direction des Postes

BRUXELLES

Monsieur le Directeur Général,

Nous avons l'honneur de vous informer, que
monsieur le Controleur des Postes et des Télégraphes à Harlem, monsieur
J.C. Pull, nous a communiqué que du timbre de la Liberation, "Roi Casqué"
il y a le restant suivant dans ses bureaux:

<u>valeurs</u>	<u>maculature</u>	<u>feuilles intactes.</u>
10 francs	151	129. ✓
5 "	126	154. ✓
2 "	35	25. ✓
1 "	110	90. ✓ 398,25 9950
50 centimes	300	300. ✓
40 "	212	388. ✓
35 "	250	350. ✓
25 "	1587	1413. ✓
20 "	850	650. ✓
15 "	2251	2755. ✓
10 "	10008	-----
5	5268	32. ✓ 5.888,00 = 5888,00

Bij bindend besluit van het Algemeen Hoofdbestuur der Ned. Drukkerspatroonsbonden werd 7 October 1918 besloten: De prijzen in deze overeenkomst genoemd, zullen, telkens wanneer de Boekdrukkersbonden de minimum-tarieven voor drukwerk verhoogden of verlagen, met ingang van den datum, waarop die wijziging ingaat met een zoodanig bedrag worden verhoogd of verlaagd als door de verandering van die tarieven geboden wordt. Aan dat bindend besluit hebben wij ons te houden.

598,750
61.625
660,375
825
250
610
980

Document 2

Op 2 juli 1920 beklagt een verzamelaar zich bij de minister over de verkoop van deze zegelreeks. Hij meent te weten dat de zegelwaarden 35 en 40 centiem, alsook de 1, 2, 5 en 10 frank zegels in massa zijn verkocht, naar het schijnt aan een gekend handelaar in Parijs. Hij beweert dat hij zich de serie in de postburelen niet kon aanschaffen en dat de bediende zei dat de handelaars een winst per vel aanbieden. Hij vraagt of er in de toekomst voldoende zegels voor de verzamelaar beschikbaar zouden zijn. Bovendien merkt hij op dat momenteel te Brussel ongebruikte 2 frank zegels worden aangeboden voor 28 frank per stuk, wat eigenlijk moet verboden worden. Dit leidde tot een parlementaire vraag. In een antwoord van 29 juli 1920, getekend door de Algemeen Directeur van de Post, staat te lezen dat er geen sprake kan zijn om één of meerdere waarden van de bevrijdingszegels te herdrukken en dat de beschikbare zegels verdeeld werden onder de verschillende postburelen. (7)(8)

In ieder geval kan niet ontkend worden dat er vlug en zwaar werd gespeculeerd op de 2 frank zegel. Hij wordt in veel veilingen aangeboden, zeker in postfrisse toestand en is dus niet zo zeldzaam als de catalogowaarde zou doen vermoeden.

3. Postzegels.

3.1. Nominale waarde, kleur en uitgiftedatum.

Door het Koninklijk Besluit van 30 juni 1919 werd de uitgifte van een serie postzegels voor de bevrijding van het grondgebied officieel geregeld. In het Ministerieel Besluit van 1 juli 1919 werden 14 waarden ingeschreven. Hierin werd eveneens bepaald dat de kleur van de 10 cent zegel, die eerst zou worden verkocht, karmijn zou zijn. De verschillende waarden werden niet steeds in vellen die eenzelfde aantal zegels bevatten, gedrukt. In tabel 1 werden de waarden, de kleur, de uitgiftedatum en de velindeling opgenomen. De 10 en 15 centiem werden eerst uitgegeven in vellen van 25 stuks; pas later in vellen van 100 stuks. In de Officiële Belgische Postzegelcatalogus hebben zij het volgnummer 165 t.e.m. 178. De eerste oplage van de 10 en 15 centiem waarde dragen resp. het nummer 168A en 169A. Eerst-vergeten-achteraf-toegevoegd ?

Reeds in 1998 werd in het tijdschrift van de SKH een artikel opgenomen waarin o.a. sprake was van kleurnuances. In de daarop volgende jaren werden door verschillende leden postzegels van 1, 2, 5, 10, 15 en 25 centiem getoond, die duidelijke kleurverschillen vertoonden. Het is ons bekend dat een taalkundige kleurenbeschrijving zeer subjectief is, maar toch:

1 c – violetbruin, bruin, bruingrijs, grijs

2 c – olijf, donkerolijf

5 c – groen, lichtgroen, donkergroen, blauwgroen, grijsgroen

10 c – karmijn, karmijnrood, rood, lichtrood, oranjerood, oranje

15 c – violet, lichtviolet, grijs, grijsblauw, blauw

25 c – blauw, donkerblauw, lichtblauw, grijsblauw

(8) De 2 fr. Albert I met helm of de 2 fr. “casqué” – L. Derynck – Postzegelclub de Westhoek – februari 2001

Het is bekend dat (chemische) producten die aan waswater van gestempelde zegels worden toegevoegd, kleurveranderingen kunnen teweegbrengen, doch dergelijke kleurnuances werden eveneens vastgesteld op postfrisse zegels. (9)

3.2. Oplage en velindeling.

In het dossier “De Bevrijdingszegels” dat zich in het toenmalige Postmuseum aan de Zavel te Brussel bevond, werden geen oplagecijfers voor de twee 10 en 15 centiem uitgften afzonderlijk gevonden. Bij de drukkerij kon op het einde van vorige eeuw eveneens geen gedetailleerde informatie worden gevonden. Geen enkele publicatie, ons bekend, over de bevrijdingszegels bevat hierover extra informatie. (10)

Enkele publicaties over de oplagecijfers de laatste 10 à 15 jaar hebben ertoe geleid dat deze cijfers in de Officiële Belgische Postzegelcatalogus werden aangepast. Desondanks dit vindt men in de uitgave 2006 nog steeds enkele fouten t.g.v. een onnauwkeurigheid.

In tabel 1 werden de oplage en velindeling die binnen de studiekering als correct werd beschouwd, opgenomen.

Waarde	Kleur	Uitgiftedatum	Oplage	Velindeling
1 c	violetbruin	01-06-1920	5.002.200	15 x 10
2 c	olijf	01-06-1920	10.272.700	10 x 10
5 c	groen	20-12-1919	5.003.200	10 x 10
10 c	karmijn rood	19-07-1919 ?	10.050.000	5 x 5 10 x 10
15 c	violet lichtviolet	25-08-1919 ?	10.463.900	5 x 5 10 x 10
20 c	leistebruin	20-12-1919	1.065.000	10 x 10
25 c	blauw	20-12-1919	2.141.300	10 x 10
35 c	lichtbruin	20-12-1919	335.000	10 x 10
40 c	vermiljoen	20-12-1919	338.800	10 x 10
50 c	bruin	20-12-1919	330.000	10 x 10
1 F	oranje	25-10-1919	109.000	5 x 5
2 F	paars	25-10-1919	32.500	5 x 5
5 F	donkerpaarsrood	25-10-1919	33.850	5 x 5
10 F	wijnrood	20-12-1919	33.225	5 x 5

Tabel 1

(9) De Bevrijdingszegels geven hun geheimen prijs – A. Delporte – SKH jaargang III – nr.3 – mei 1998
 (10) De Bevrijdingszegels deel IV – 10 centiem – G. Jorion – SKH jaargang IV – nr.2 – maart 1999

3.3. Plaatnummers.

Voor de zegelwaarden waarvan veel vellen werden gedrukt, werden meerdere platen gebruikt. Het is echter helemaal niet duidelijk hoeveel vellen van elke plaat werden geproduceerd. Wel is het zo dat niet alle vellen met verschillende plaatnummers even gemakkelijk te vinden zijn.

Uit het bestuderen van talrijke vellen kan men niets anders veronderstellen dan dat de drukplaten die een veelvoud van 5 x 5 zegelbeelden tellen (10 x 10 en 15 x 10) samengesteld zijn uit een 5 x 5 “moederplaat”. Het meermaals voorkomen van variëteiten in blokken van 25 is hiervan een duidelijk bewijs.

De plaatnummers zijn verschillend: zowel de grootte als de vorm van de cijfers kunnen anders zijn bij drukplaten van dezelfde of verschillende zegelwaarde (foto 1). **(11)**

nr. 165 – plaat 6 (groot cijfer)

nr. 166 – plaat 11 en 5 (cijfers max. 2 mm hoog)

nr. 168 – plaat 3 en 5 (resp. klein en groot cijfer)

Foto 1

(11) De plaatnummers van de bevrijdingszegels – G. Jorion & L. Van Oversteys (†) – SKH jaargang III – nr. 1 – november 1997.

Tabel 2 toont een overzicht van de bestaande drukplaten.

waarde	plaatnummers	Opmerking
1 c	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6	grote cijfers
2 c	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – 10 – 11 – 12 – 13	kleine cijfers 11 zeldzaam
5 c	1 – 2 – 3 – 4 – 5	kleine cijfers 5 zeldzaam
10 c*	zonder – 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – omgekeerde 6	kleine cijfers zonder zeldzaam
10 c	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6	1 – 4 kleine, 5 – 6 grote cijfers
15 c*	zonder – 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – omgekeerde 6	kleine cijfers zonder zeldzaam
15 c	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – omgekeerde 6	grote cijfers
20 c	1 – 2	kleine cijfers
25 c	zonder – 1 – 2	kleine cijfers zonder zeldzaam
35 c	1	klein cijfer
40 c	1	groot cijfer
50 c	1	klein cijfer
1 F	1 - 3	1 klein, 3 groot
2 F	1 – 2	kleine cijfers
5 F	1	groot cijfer
10 F	1	groot cijfer

* 1ste oplage

klein cijfer: max. 2 mm – groot cijfer 2,5 tot 4 mm.

Tabel 2

3.4. Zegelformaat en tanding.

De Officiële Belgische Postzegelcatalogus vermeldt “tanding 11½ x 11 en 11” en “de tanding van de twee hoogste waarden is meestal onregelmatig”; in enkele oudere catalogi vindt men ook andere tandingmaten. De stroom aan berichten over het bestaan van andere tandingen kan niet meer worden genegeerd: in de jaren 1999 en 2000 werden door een aantal leden van de SKH – KFKL veel tandingen gemeten van zegels met waarde 1 t.e.m. 25 centiem.

In een vooronderzoek werden door een aantal geïnteresseerden op twintig zegels, ook moderne, negen verschillende tandingmeters getest. Hieruit kon worden besloten dat iedere filatelist(e) bij zijn/haar tandingmeter blijft en dat de gemeten tandingmaat afhangt van de persoon en van de gebruikte tandingmeter.

(12)(13)

Hierop volgde het intensief meten van de tanding van een massa bevrijdingszegels, inclusief veldelen en vellen.

(12) Perforatie – R. De Vos & G. Jorion – SKH jaargang IV – nr.3 – mei 1999.

(13) De leden meten tandingen: een overzicht – R. De Vos – SKH jaargang IV – nr.4 – augustus 1999.

In tabel 3 werden de frequent gevonden tandingen voor de waarden 1 t.e.m. 50 centiem opgenomen. Deze lijst is mogelijk onvolledig. (14)

Zegelwaarde	Gevonden tanding
1c	$11\frac{1}{2} * 11 \times 11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{4} \times 11\frac{1}{2}$
2 c	$11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{2} \times 11 * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{4} \times 11\frac{1}{2}$
5 c	$11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{2} \times 11 * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{4} \times 11\frac{1}{2}$
10 c (1ste) (2de)	$11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{2} \times 11 * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{4} \times 11\frac{1}{2} * 11 \times 11\frac{1}{2}$ $11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{2} \times 11$
15 c (1ste) (2de)	$11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{2} \times 11 * 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4}$ $11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{2} \times 11 * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4}$
20 c	$11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{2} \times 11 * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{4} \times 11\frac{1}{2}$
25 c	$11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4}$
35 c	$11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{2} \times 11 * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4}$
40 c	$11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{4} \times 11$
50 c	$11\frac{1}{2} * 11\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{4} * 11\frac{1}{4} \times 11$

Tabel 3

Soms blijkt het moeilijk, zonet ondoenbaar om de tandingmaat te bepalen omdat de tanding onregelmatig was. De perforaties werden onvoldoende doorgestoken, wat te wijten is aan het gebruik van versleten perforoerpennen. Onregelmatige tandingen werden ook bij andere waarden dan die vermeld in de OBC gevonden. Dit zijn geen toevallige of uitzonderlijke stukken (foto 2).

Onregelmatige tandingen op nrs. 170 – 169 – 168A

Foto 2

Regelmatig werden veldelen aangetroffen waarbij de perforaties niet op een lijn liggen (foto 3). Bovendien werd op verschillende vellen van de 1, 2, 10 en 15 centiem waarden vastgesteld dat de perforaties dusdanig schuin lopen en verschoven zijn dat het aantal perforaties per zegelrij en/of kolom verschillend is. Eén voorbeeld: op een 2 centiem vel werden rijen met 122 tot 127 perforaties geteld. Vellen en veldelen waarop twee verschillende tandingen werden gemeten, zijn geen uitzondering. Foto 4 toont enkele afwijkende tandingmaten.

(14) De bevrijdingszegels: tandingen – R. De Vos – KFKL – jaargang 1 – juni 2000.

Nr. 166 – Perforaties niet op een lijn.

Foto 3

nr. 168 – T 11½

nr. 170 – T 11¼ x 11½

nr. 173 – T 11½ x 11¼

Foto 4

Het is bekend dat lijnperforatie slechts in uitzonderlijke gevallen werd gebruikt: voor een bijzonder velformaat of bij vellen waarbij door ongelijkmatige werking van het papier de oorspronkelijke constante zegelrijafstand wordt verstoord. Bij de 2 centiem werden vellen aangetroffen waarvan de afstanden tussen de buitenste verticale en horizontale perforaties enkele millimeter verschilden. De bruggen (tussen de zegels) zijn gelijk, zodat naast de gekende twee zegelformaten van de eerste en tweede oplage van de 10 en 15 centiem, ook twee 2 centiem zegelgroottes bestaan: 18,1 x 21,8 mm en de meer voorkomende 18,4 x 21,4 mm (foto's 5 en 6). Op 75 vellen en veldelen werden 7 met smallere (en hogere) zegels gevonden.

In een in Engeland bij het veilinghuis Christie's aangekochte partij bevrijdingzegels (1 t.e.m. 25 centiem), onmiskenbaar gedrukt met dezelfde drukplaten, werden enkele veldelen

ontdekt waarvan de zegels met gom tot 20 % dikker en intenser van kleur zijn. De perforatie is van duidelijk betere kwaliteit en de tandingen zijn dezelfde dan hiervoor beschreven.
(14)

Veldelen nr. 166 – breedteverschil van de vellen (hoogteverschil niet getoond)

Foto 5

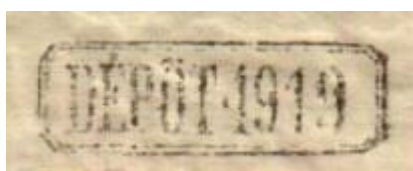

Veldelen nr. 166 – gelijke bruggen voor verschillende zegelformaten

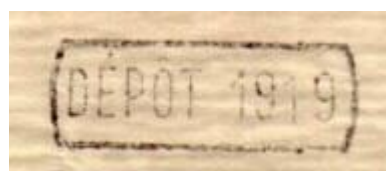
Foto 6

3.5. Velrandinformatie.

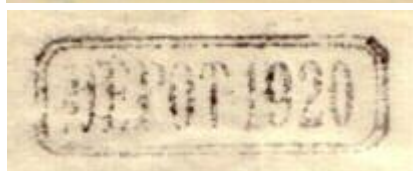
Op de onbedrukte velranden treft men de geperforeerde letter(s) C of CC alsook een stempel DEPOT met jaartal in een enkelvoudige of dubbele kader aan. Bij deze zegelreeks onderscheiden wij vier verschillende depotstempels (foto 7). Het bestaan van licht afwijkende stempelvormen, zoals dikwijls geopperd, is mede door de vele onvolledige en onduidelijke stempels niet onweerlegbaar aan te tonen.

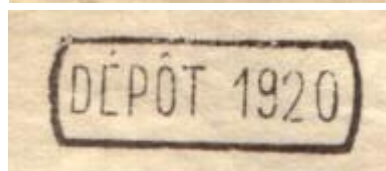
Type A

Type B

Type C

Type C

Types Depotstempels Bevrijdingszegels

Foto 7

Uit het onderzoek van meerdere vellen van 2 centiem o.a. met plaatnummer 12 bleek dat de vellen voorzien van een depotstempel met enkelvoudige kaderlijn allen verschillende,

dikwijls lange krassen vertoonden die bij geen van de vellen met dit plaatnummer en depotstempel met dubbele kaderlijn werden aangetroffen. Geen bewijs voor verschillende drukdata, doch gezien de druk (het tijdig leveren van zegels), die kenmerkend was voor dit project, zijn we geneigd de depotstempel te verbinden met de drukdatum.

In nota nr. 988 van 8 mei 1919, gesteld op officieel papier van De Post, wordt de bezorgdheid uitgedrukt over de haalbaarheid van het uitvoeren van dit project door de firma Enschedé & Zonen. Eén van de vragen die hierin werden geformuleerd betrof het vervoer van de in koperdiepdruk te Haarlem vervaardigde vellen naar het Zegeldepot te Mechelen. Ook het Bijzonder Bevel 131 van 30 juni 1919 vermeldt dat de Zegelfabriek en het Depot zich bevinden te Mechelen. Pull, chef van de controledienst van de Nederlandse Post te Haarlem, behartigde de Belgische belangen tijdens de werkzaamheden voor de Bevrijdingszegels in de Nederlandse drukkerij.

Het ligt voor de hand dat er een controleteken is vooraleer de vellen werden geleverd (C of CC, al dan niet in spiegelbeeld, door de dienst van Pull te Haarlem) en een controle in het Depot te Mechelen (Depotstempel met jaartal) na levering en vóór de verdeling onder de verschillende postkantoren.

Tabel 4 toont de depotstempels (types A – D) die werden vastgesteld (aangeduid met x) op vellen van verschillende zegelwaarden. Dit overzicht is uiteraard onvolledig. **(15)(16)(17)**

Waarde	Plaatnr.	A	B	C	D
1 c	1			x	x
	2			x	
	3			x	x
	4			x	x
	5				x
	6			x	x
2 c	1			x	x
	2			x	x
	3			x	x
	4			x	x
	5			x	x
	6			x	x
	7				x
	8			x	x
	9			x	x
	10			x	x
	11				x
	12			x	x
	13			x	x
5 c	1	x	x		
	2	x			
	3	x			

Waarde	Plaatnr.	A	B	C	D
10 c	3		x		
	4		x		
	5	x	x		
	6	x	x		
15 c*	zonder				
	1	x			
	2	x	x		
	3	x	x		x
	4	x			
	5	x	x		
	6				
	omg. 6				
15 c	1				
	2				
	3				
	4				
	5		x		
	6				
	omg. 6				
20 c	1				
	2				
25 c	zonder		x		

	4			x	
	5	x			
10 c*	zonder				
	1	x	x		
	2	x	x		
	3	x	x		
	4	x	x		
	5	x	x		
	6	x			
	omg. 6	x	x		
10 c	1	x	x		
	2		x		

	1				x
	2	x		x	
35 c	1	x	x		x
40 c	1	x			x
50 c	1	x			x
1 F	1	x	x		x
	3	x			x
2 F	1	x	x		x
	2	x			
5 F	1		x		x
10 F	1		x		x

Tabel 4 (* velletjes van 25)

3.6. Variëteiten.

Na uitgebreid literatuuronderzoek en na menig doordacht overleg werd de volgende definitie opgesteld: elke zegel die afwijkt van de gebruikelijke uitvoering, die bovendien altijd terugkomt op dezelfde plaats in een vel dat gedrukt werd met dezelfde drukplaat, is een variëteit. Het woord “altijd” verdient echter enige nuancering: het is niet onmogelijk dat op een bepaald tijdstip in het productieproces fouten op de drukplaat werden hersteld (retouches) of dat ze werden beschadigd. In dit geval komt de variëteit op een gedeelte van de drukplaten voor, gebonden aan een bepaalde drukperiode.

Variëteiten kunnen op verschillende manieren worden gevonden:

- a. toevallig tijdens een zoektocht naar iets anders,
- b. opportunistisch door het natrekken van niet algemeen gekende informatie,
- c. onderzoekend door elk afwijkend detail van de zegels in een vel te beschrijven en te vergelijken met zegels van meerdere vellen van dezelfde uitvoering.

De laatste methode is zeer tijdrovend omdat de zegels van deze serie een enorme hoeveelheid gebreken, zoals éénmalig voorkomende streepjes, puntjes en vlekjes vertonen. Bovendien zijn veelal de kaderlijnen onderbroken. In de literatuur wordt dit al eens als een variëteit omschreven, doch in dit overzicht is dit niet aan de orde omdat dit moeilijk te bewijzen is of het over identieke onderbrekingen gaat. Ook van de uitdrukking van de ogen werd geen verder werk gemaakt. Beide items blijven te speculatief. Retouches die een kaderlijn of enig detail een ander, doch constant uitzicht geven, zijn wel opgenomen (cfr. 165-V1 en 175-V in de OBC).

De onverzettelijkheid waarmee afwijzend wordt gereageerd als het gaat over de dimensies

(15) Op de rand: de stempel “DEPOT” – R. De Vos & G. Jorion – SKH jaargang IV – nr.1 – november 1998.

(16) Zijn de mini’s op de 3 centiem een brug naar specialisatie – R. De Vos – SKH jaargang III – nr.2 – maart 1998

(17) Niet gepubliceerde info van M. Noel en R. Tuts – maart 2006.

van de gevonden variëteiten is onterecht: in de OBC staan eveneens uiterst kleine, slechts met een degelijke loep te vinden variëteiten beschreven. (18)

In het hierop volgend overzicht wordt de gebruikte onderzoeksmethode voor elke beschreven zegelwaarde aangegeven. In de jaren die op het onderzoek van variëteiten op de verschillende waarden volgden, werden de gevonden variëteiten op andere vellen en veldelen vastgesteld, zodat het totaal aantal bij het onderzoek gebruikte vellen moeilijk in te schatten is. Voor sommige waarden gaat het over tientallen vellen en veldelen. Meestal werd, behalve voor de 1 en gedeeltelijk de 10 centiem, gebruik gemaakt van een in de handel verkrijgbare lamploep.

3.6.1. De 1 centiemwaarde (nr.165).

Bij dit onderzoek werd gewerkt volgens methode b. Van de 11 variëteitenbeschrijvingen die in de literatuur werden gevonden, bleven er na uitgebreid onderzoek uiteindelijk 6 weerhouden. Zonder uitzondering werden zij op alle gebruikte vellen, voorzien van de verschillende depotstempels, gevonden. In tabel 5 wordt naast een volgnummer en de omschrijving van de variëteit, de plaats en de plaatnummers waarop zij voorkomen, weergegeven. Variëteit 2 werd na publicatie van het artikel “Met een loep op zoek” in 1998 in de Officiële Belgische Postzegelcatalogus opgenomen. (18)(19)

Variëteit	Zegelnr.	Omschrijving	Plaatnummer
V1	91	Bijgewerkte achtergrond boven cijfer 1.	4
V2	86	Tweede neusgat.	1 t.e.m. 6.
V3	72	Korte streep in de linkerarm van de “U” van Belgique.	1 t.e.m. 6.
V4	150	Streep rechts naast de laatste “E” van Belgique.	1 t.e.m. 6.
V5	57	Twee witte strepen links van het cijfer “1”.	1
V6	3	Zware retouche van de achtergrond tussen het cijfer “4” en de linker kaak.	4

Tabel 5

Variëteiten 3, 4 en 5 op nr. 165

Foto 8

3.6.2. De 2 centiemwaarde (nr. 166).

Bij dit onderzoek werd gewerkt volgens methode c. Echter, slechts een gedeelte van de plaatnummers kwam aan bod: 1, 4, 6, 8, 10, 12 en 13.

Uit de vergelijkingen van de afwijkingen op de zegels van één volledig vel (voor één vel per plaatnummer), die in lijsten werden neergeschreven en op foto's werden getekend, met de zegels van een volledig vel met hetzelfde of een verschillend plaatnummer en/of controlestempel, kan volgende conclusie worden getrokken: de details zijn niet steeds beter zichtbaar op een donkerder gedrukt vel. Dit hangt af van de aard en de plaats van het detail op het zegelbeeld.

Er werden minimum 3 vellen per plaatnummer (controlestempels C en D) nagekeken. Er werden een grote hoeveelheid afwijkingen gevonden, die aan de beschrijving van het begrip variëteit beantwoorden. Deze variëteiten kunnen ondergebracht worden in drie categorieën en werden aangeduid met de code die in de vorige onderzoeken werden gebruikt.

3.6.2.1. Variëteiten die voorkomen op alle onderzochte vellen.

In deze categorie treft men eveneens de variëteiten in een blok van 25 zegels aan. Tabel 6 bevat de code, het desbetreffend zegelnummer en de omschrijving.

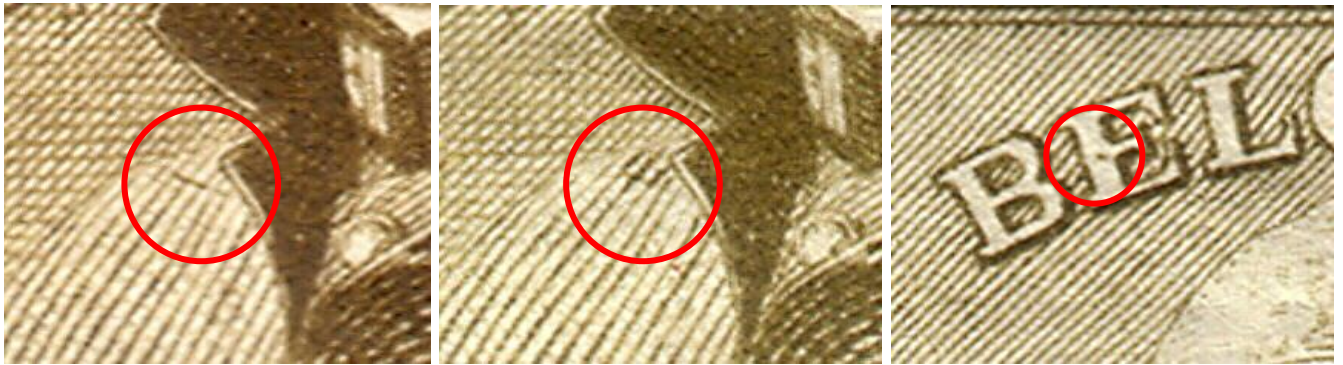
Code	Zegelnr.	Omschrijving
A1	4, 9 & 59	Streepje op de rechter schouder (A10).
A2	4	Vlekje in de 1ste letter E van Belgique.
A3	22	Puntje in de letter I van Belgique.
A4	24, 29, 74 & 79	Punt naast rechter wang.
A5	31, 36, 81 & 86	Puntje schuin boven de letter B van Belgique.
A6	34, 39, 84 & 89	Puntje in het linkerbeen van de letter Q van Belgique.
A7	37	Puntje op de rechter kin.
A8	44	Kleurstip schuin boven het eerste cijfer 1 van 1914.
A9	45	Punt naast de rechter kaak (mondhoogte).
A10	54	Retouche op de rechter schouder (samen met A1 in een blok van 25 zegels).
A11	96	Punt boven de letters U en E van Belgique.
C1	33	Punt naast het cijfer 8.
D1	3	Vlekje in de voet van het waardecijfer.

Tabel 6

(18) Met een loep op zoek – R. De Vos & G. Jorion – SKH jaargang II – nr. 1 – december 1996 en De Postzegel nrs. 581 – 582 - september & oktober 1997.

(19) Een zoektocht van jaren beloond – G. Jorion – SKH jaargang III – nr.1 – november 1997.

Enkele van deze variëteiten werden op foto 9 weergegeven.

A1

A10

A2

A7

C1

D1

Foto 9

3.6.2.2. Variëteiten die voorkomen op de gedrukte vellen met één welbepaald plaatnummer. Van het totale aantal vastgestelde variëteiten (zie tabel 7) op de eerder onderzochte vellen vermelden we hier slechts de in de OBC opgenomen variëteit, plaatnummer 4 – zegelnummer 16 – code B1, zwarte vlek op de scheiding van de rechter wang en de kraag (zwarte vlek op wang). H.C. Amstrong vermeldde dat deze variëteit niet op alle vellen met plaatnummer 4 voorkomt (foto 10), hetgeen we tot heden niet kunnen bevestigen of weerleggen.

Plaatnummer	Aantal variëteiten
1	16
4	32
6	20
8	16
10	15
12	53
13	38

Tabel 7

Foto 10

3.6.2.3. Variëteiten die voorkomen op later gedrukte vellen met een reeds gebruikte plaat.

Voor plaatnummer 12 werden op vellen met depotstempel C slechts 20 van de 53 variëteiten, die aanwezig zijn op vellen met depotstempel D, teruggevonden. Voor plaatnummer 13 werden vellen met beide controlestempels onderzocht waarop slechts 53 van de 113 verschillen, die op een enkele vellen met depotstempel D voorkomen, konden worden aangetoond.

De vele, dikwijls lange lijnen die op de vellen met controlestempel D werden vastgesteld, kunnen worden toegeschreven aan beschadigingen van de platen tijdens het drukproces. De vellen met controlestempel D (grote dubbele kader) werden eerst gedrukt. Voor plaat 13 werden zelfs na beschadiging van de drukplaat nog postzegelvellen met dezelfde controlestempel geleverd.

3.6.2.4. Dimensie van een variëteit.

De kwantiteit aan variëteiten hierboven aangehaald zou de mening kunnen versterken dat het hier te kleine, dus niet-relevante variëteiten betreft. Dit is onterecht, aangezien tabel 7 voldoende overeenkomsten bevat, die omwille van hun grootte en/of duidelijkheid in niets minderwaardig zijn aan de officieel vermelde variëteit in de OBC. Tabel 8 bevat de omschrijving. Op foto 11 werden deze variëteiten getekend. (16)(20)(21)(22)

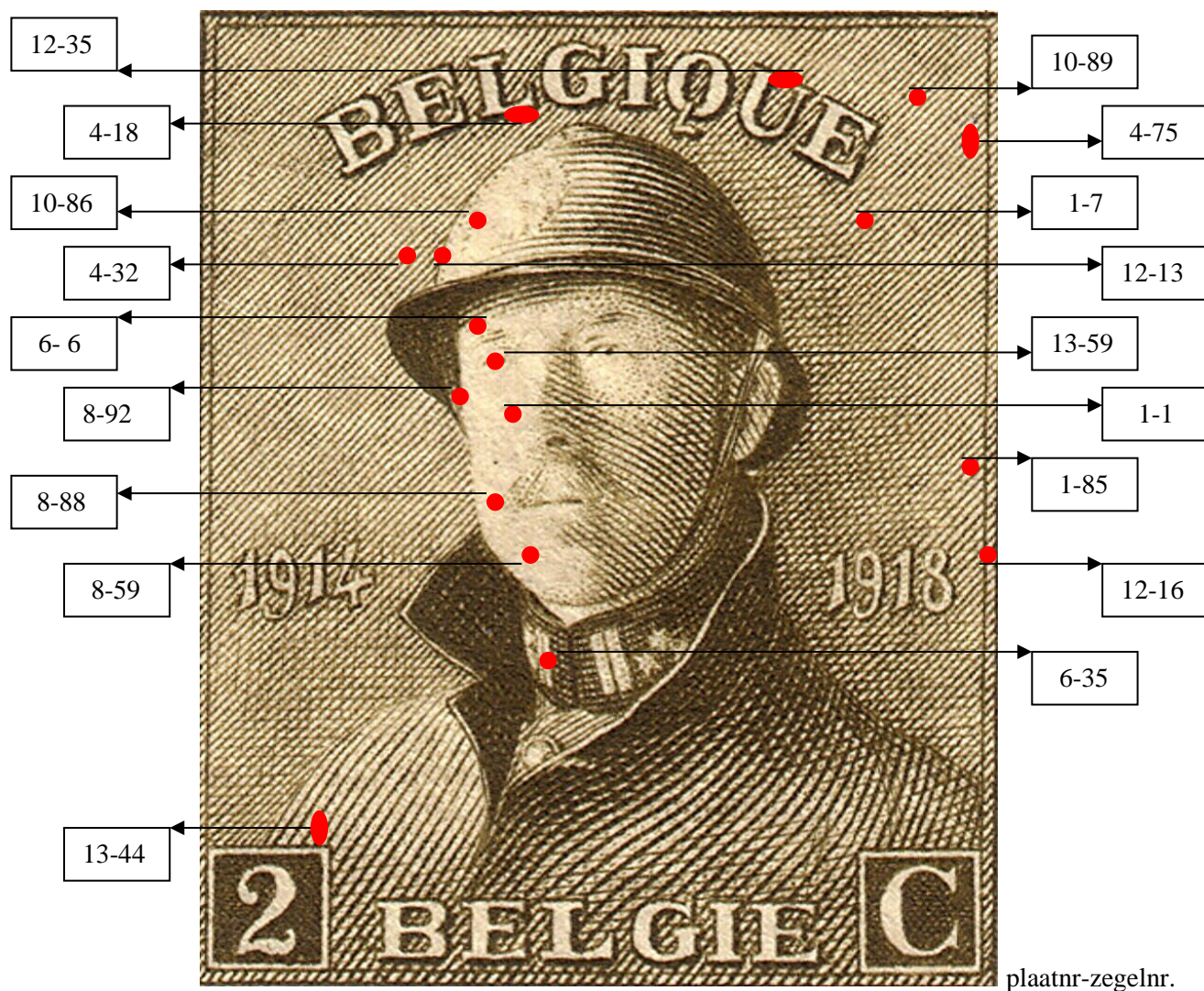

Foto 11